

ZÁLIBY CÍSAŘOVNY SISI

DAGMAR BEŇAKOVÁ

 GRADA

© Grada Publishing, a. s., 2024
Text a obrazové materiály © Dagmar Beňaková, 2024
Ilustrace obálky © Dorotheum Vienna, 2024

ZÁLIBY CÍSAŘOVNY
SISI

DAGMAR BEŇAKOVÁ

ÚVOD

Rakouská císařovna Alžběta, rozená vévodkyně v Bavorsku, zvaná ve své rodině Sisi (1837–1898), byla ženou mnoha tváří a také mnoha talentů. „Hladověla jako lady Di, jezdila na koni a šermovala jako d’Artagnan, cvičila jako Jane Fondová, byla zavražděna jako John Fitzgerald Kennedy a vypadala jako Romy Schneiderová,“ prohlásil o ní rakouský spisovatel a proslulý patolog Hans Bankl.¹ Postupem času se hlavní náplní Alžbětina běžného dne stalo provozování zálib, ať už se zabývala sportem, především jízdou na koni, v níž dosahovala famózních úspěchů, plaváním, gymnastikou, později šermem a pěší turistikou, nebo se věnovala péči o vlasy, pleť i celé tělo. Nechala si pro sebe vytvořit nejen charakteristický účes, ale i vlastní styl oblékání. Velice si zakládala na své kráse, jejíž kult systematicky pěstovala, a s abnormální přísností k sobě samé dbala na štíhlou linii. Byla přímo posedlá touhou po dokonalosti. Svě tělo trýznila drastickými dietami, neúnavně cvičila a extrémně, téměř k mdlobám, se nechávala stahovat do korzetu. Ač preferovala být sešňerovaná tak těsně, že téměř nemohla dýchat, v životě potřebovala volnost. Odmítala se nechat svázat konvencemi své doby. V tom spočívá další z paradoxů Sisiny rozporuplné osobnosti.

Jak šel čas s císařovnou Sisi.

Vzhledem k tomu, že postupně téměř rezignovala na plnění reprezentačních i manželských povinností, měla císařovna na své koníčky spoustu času. Díky velkorysosti císařského manžela jí na ně navíc nechyběly ani finanční prostředky. Měla vše a lze říci, že si téměř po celý život dělala, co chtěla. Přesto však – v důsledku rodinných tragédií a kvůli svým zdravotním obtížím i komplikované povaze – šťastná nebyla. Věčně unikala realitě do říše fantazie. Cestovala po světě a nejlépe se cítila na palubě své jachty nebo vysoko v horách, kde alespoň na chvíli nacházela klid. Pociťovala silnou potřebu pohybu a bylo pro ni nezbytné pobývat na čerstvém vzduchu; obojí uspokojovala na cestách a sportem, mimo jiné i svou oblíbenou turistikou.

Milovala přírodu a s ní i zvířata. Kromě koní chovala také psy. Pokud netrénovala v manéži krasojízdu, zabývala se výcvikem svých čtyřnohých mazlíčků. Trávila s nimi více času než s vlastními dětmi. V panovnických rodinách té doby nebylo ovšem nic neobvyklého, že děti bývaly zcela přenechány vychovatelům a vychovatelkám a rodiče je zpravidla vídali jen jedenkrát denně, a to poměrně krátce. Netradiční však bylo, že manželka panovníka pobývala často velmi dlouhou dobu mimo sídelní město, daleko od svého muže i potomků. Také tím, v jakém rozsahu se věnovala sportu, se Alžběta odlišovala od dam své doby a svého postavení.

Mezi její záliby patřilo rovněž studium cizích jazyků, zejména maďarštiny, posléze starořečtiny a novořečtiny. Učení se řečtině bylo další Sisinou extravagancí, jelikož tato řeč nepatřila k jazykům habsburské monarchie. Císařovna také ráda četla, především poezii. Také sama skládala básně, a to v nejprísnějším utajení. Byla přesvědčena, že verše jí diktuje sám duch jejího milovaného básníka Heinricha Heineho. S duchy se dokonce snažila navázat kontakt i během spiritistických seancí, které v té době přicházely do módy.

Není příliš známo, že Alžběta oplývala výtvarným talentem; rozvíjela jej od dětství. Velmi dobře také hrála na citeru a s úspěchem se učila hrát na klavír. Málo se píše i o její lásce k divadlu, zvláště k opeře, nebo o její nákupní mánii a sběratelské vášni. Kromě fotografií a uměleckých předmětů nashromáždila také kolekci otisků antických gem (reliéfních brusů či rytin zasazených do pečetních prstenů). Mnohé se napsalo o Sisiné

přísném stravovacím režimu, méně však o tom, že navzdory svým dietám ráda mlsala sladkosti: především zmrzlinu, kterou si hojně dopřávala nejen v létě, ale i v jiných ročních obdobích. Milovala fialkový sorbet. Fialky byly také jejími nejoblíbenějšími květinami, a na Alžbětinu počest proto zdobí tuto publikaci.

Císařovna dvorní dáma Marie Festeticsová vykreslila portrét své zbožňované paní ve svém deníku přímo poeticky: „Každá dobrá víla jí dala do kolébky nějaký dar: krásu, půvab, dobrotu, duchaplnost, vtip, inteligenci. A pak přišla zlá víla a řekla: ‚Všechno ti dali, všechno. Já ale chci, aby se všechny tyto vlastnosti obrátily proti tobě a nepřinesly ti žádnou radost. Nedám ti nic, ale vezmu ti jeden dar, na který se málo hledí, ale který je potřeba. Nebudeš v ničem znát míru. Tvoje krása ti bude působit jen utrpení a tvůj vznešený duch zajde až tak daleko, že tě zavede na scesti. Ztratíš víru v dobrotu a lásku a tvá duše se naplní hořkostí, že už nenajdeš pokoje.“²

Základ mnoha problémů Alžbětina života skutečně tkvěl v tom, že v ničem neznala míru. Pro její záliby to platilo dvojnásob. Vše, co ji bavilo, se věnovala tak intenzivně, že si počínala přímo sebedestruktivně. Bezuzdnou jízdou na koni si přivodila ischias a bolesti zad. Náročnými pochody konanými ostrým tempem za každého počasí zase revma. Mlsání sladkostí zapříčinilo její časté bolesti zubů. Svými dietami, jež si po takových „prohřešcích“ ordinovala, si zase způsobila záživací problémy. Měla nádherné husté dlouhé vlasy, ty však byly tak těžké, že kvůli nim trpěla migrénami. Jednou údajně prohlásila, že je svých vlasů otrokyní. Ve svých fantaziích se nechávala unášet natolik, až téměř ztratila kontakt s realitou a mnozí začali pochybovat o jejím duševním zdraví.

Nebála se být *jiná* – jiná než všechny ostatní. Své současníky provokovala a šokovala. V řadě ohledů předběhla svou dobu. Toužila po nezávislosti a chtěla žít život podle vlastních představ, nespoutána společenskými konvencemi. Krátce po svatbě napsala báseň, v níž své pocity z nového domova líčí takto: „Probudila jsem se v žaláři a s pouty na ruce.“³ Vídeňský dvůr považovala za zlatou klec. „Ženy by měly být svobodné,“ řekla o mnoho let později svému řeckému předčitateli; bylo to myšleno tak, že svobodné by měly být i vedle svých mužů.⁴ V průběhu života se Sisi

skutečně podařilo získat velkou míru nezávislosti na svém manželovi, na svou dobu naprosto nevídanou. Císař se ve vztahu k Alžbětě projevoval jako velice tolerantní člověk; svou ženu totiž bezmezně miloval.

Sisi byla svéhlavá a rozmarná. Nedávno o Alžbětě jeden reklamní slogan prohlásil: „Muži po ní šileli. Manžel šlel z ní.“ Současný novinář a autor Andy Englert o ní zase napsal, že kdyby žila o století později, její oblíbenou písní by asi byla skladba Franka Sinatry *My Way* s refrénem „Dělala jsem vše po svém“.⁵ Alžběta skutečně žila po svém. Jak sama jednou svěřila svému řeckému předčitateli: „Mě nemůže nikdo nikdy ovlivnit, ani k dobrému, ani ke špatnému, protože já všechno přenechávám svým vnitřním hlasům a svému osudu.“⁶ Dnes můžeme říci, že byla moderní (pro mnohé výstřední) a značně emancipovaná. Dokonce i ve stylu oblékání požadovala, aby její šaty byly „vysoce moderní“ („*hochmodern*“). Jako jedna z prvních používala opalovací krém a papírové kapesníčky dovážené z Japonska, zatímco ostatní lidé té doby nosili kapesníčky pouze látkové, a měla také tetování na rameni, pořízené v jedné řecké knajpě (to však skrývala pod šaty). Možná i Alžbětin rebelský přístup a také její netradiční zájmy spolu s její krásou daly vzniknout legendě, která se zrodila už za Sisina života, byla umocněna její tragickou smrtí rukou anarchisty a oživena slavnými filmy s Romy Schneiderovou. Jedni císařovnu milovali, jiní nesnášeli. Komu ale odhalila svou pravou tvář, ten neodolatelnému šarmu této *femme fatale* 19. století propadl.

CÍSAŘOVNA SPORTOVKYNĚ

V ZAJETÍ JEZDECKÉ VÁŠNĚ

Nejkrásnější pohled na svět je z koňského sedla,“ říká jedna lidová moudrost. Pod toto rčení by se Sisi jistě ráda podepsala. Od útlého mládí byla vynikající, vášnivou, neohroženou a neúnavnou jezdkyňí na koni. Její rodiče – Maxmilián, vévoda v Bavorsku,⁷ a jeho žena Ludovika – nechali všechny své děti učit jezdeckému umění již v útlém věku. Ludvík, Helena, Alžběta, Karel Theodor, Marie, Matylda, Žofie i Max Emanuel trénovali na venkově, v okolí letního sídla rodiny v Possenhofenu. Všichni tři chlapci se stali výbornými jezdci a z děvčat vynikaly především Sisi a Marie. Vévoda Max koně miloval, a do svých třiceti šesti let dokonce vystupoval coby krasojezdec v soukromém cirkuse, který nechal vybudovat u svého paláce v Mnichově, kde rodina trávila zimní měsíce. Slavná je jeho hláška: „Kdybychom nebyli princ, byli bychom krasojezdec.“⁴⁸ Také matka vévodkyně Ludovika v mládí ráda jezdila na koni, ale vzhledem k častým těhotenstvím této riskantní záliby zanechala a raději se věnovala intenzivní pěší turistice (kromě péče o děti, psy a zahradu). Často dokonce podnikala náročné několikahodinové túry, aniž by čekala na konec šestinedělí. Na svou tělesnou zdatnost byla pyšná po celý život.

Po obou rodičích zdědila Sisi potřebu pohybu na čerstvém vzduchu, vytrvalost i sportovní talent. Proslula jako odvážná jezdkyňé na koni a neúnavná turistka. Vynikající jezdkyňí byla nejen po svém otci, ale také po babičce z matčiny strany: krásné bavorské královně Karolíně. V jednom dopise zanechala Karolína unikátní svědectví o prvních krůčcích své vnučky, na niž byla jak se patří pyšná.⁹ Maličká Sisi, již se tenkrát říkalo Elise, takříkajíc utekla roku. A po celý život pak utíkala všemu a všem.

Nutno podotknout, že jízdu na koni měly ženy v té době mnohem obtížnější než muži: jezdit v dámském sedle vyžadovalo neobyčejný um. V levostranném sedle seděly s nohama při levém boku koně, s levou nohou ve třmenu, s pravou pokrčenou a spočívající nad levou. Sedět obkročmo nebo jezdit v kalhotách bylo pro dámy nepřípustné. Šaty musely mít dlouhé, aby pánové nemohli spatřit ani kousek jejich nožky.

Nicméně Sisina neteř Marie Louisa von Wallersee, později provdaná hraběnka Larischová, ve svých pamětech líčí, že před rozedněním nebo za soumraku jezdily s tetou potají v kalhotách, obkročmo a často úplně bez sedla. Řada historiků nepovažuje tuto autorku za důvěryhodný zdroj, ale vzhledem k tomu, s jakou chutí Alžběta porušovala společenské konvence a jak ráda a často experimentovala, je toto „zakázané“ ježdění na mužský způsob dosti dobře možné.

Avšak při většině vyjížděk nebylo vyhnutí a císařovna musela způsobně a v dlouhé sukni sedět v dámském sedle. Monika Levay, současná chovatelka ušlechtilých koní a sběratelka artefaktů spjatých s císařovnou Sisi, v jednom rozhovoru pro rádio prozradila zajímavou věc: podle Alžbětiných originálních šatů lze usuzovat, že Sisi měla jedno rameno výše než druhé. Tento defekt nebyl navenek viditelný, všechny její šaty měly totiž na níže položeném rameni vycpávku. Je možné, že příčinou této vady bylo právě nadměrné ježdění v dámském sedle.

Už jako patnáctiletá snoubenka rakouského císaře se Alžběta věnovala jízdě na koni tak intenzivně, že její teta a budoucí tchyně arcivévodkyně Žofie v dopisech nabádala svého syna, že by své nastávající měl domluvit, aby kvůli svému zdraví provozování tohoto sportu omezila. Trochu jako provokace muselo pak působit, když na Vánoce roku 1853 dostal císař od své snoubenky darem její jezdecký portrét (zachycující Sisi před zámkem Possenhofen). V té době totiž dámy – na rozdíl od pánů – v sedle zobrazovány nebyly. Dar ale mohl být míněn také jako připomenutí společné záliby budoucích manželů; to však už je náš výklad. Nevíme také, zda se stalo náhodou nebo po domluvě rodin, že Sisi dostala k Vánocům a ke svým narozeninám na Štědrý večer roku 1853 také portrét svého snoubence na koni. Každopádně je ale pravda, že láska ke koním, jezdecká vášeň a obliba pěší turistiky po horách tak rozdílné osobnosti, jakými Sisi a František Josef bezpochyby byli, po celý život spojovala.

Mladičkou Alžbětu namaloval teprve sedmadvacetiletý, ale tehdy již významný malíř Carl Theodor von Piloty, působící u mnichovského dvora. A jejího oře věrně vystihl Franz Adam, známý portrétista koní a malíř válečných scén. Obraz pak bez přestávky visel až do císařovy smrti roku 1916 nad jeho postelí v ložnici v Hofburgu. Dokládají to i historické

Ložnici Františka Josefa v Hofburgu zdobí obraz Sisi na koni.

fotografie mocnářova apartmánu. Poté dílo zdědila nejmladší dcera císařského páru Marie Valerie a v majetku jejich potomků se portrét nacházel po mnoho desetiletí, než byl prodán. Jména dalších majitelů zůstala v anonymitě. Velký rozruch ale vzbudila aukce pořádaná vídeňskou aukční síní Dorotheum 27. dubna 2017: na ní byl tento obraz telefonicky vydražen za neuvěřitelnou částku 1 540 000 € a přešel do vlastnictví jistého rakouského sběratele. V císařských apartmánech v Hofburgu visí kopie tohoto plátna. Fotografie originálu obrazu najdou čtenářky a čtenáři na obálce této knihy.

Své jezdecké vášně se Alžběta nechtěla vzdát ani v těhotenství; její umíněnost často vedla ke konfliktům především s tchyní. Provokativně působilo, když v nepřítomnosti manžela během války v severní Itálii jezdila do Prátru na koni jen v doprovodu svého štolby Holmese. Realitě unikala také mnohahodinovými vyjíždkami do míst daleko od Vídně. I dnes se hipoterapie aplikuje k uklidnění centrální nervové soustavy, pouze s tím rozdílem, že koně obvykle krácejí, kdežto nervózní Alžběta

potřebovala k odbourání stresu divoký cval. Když se pak v listopadu 1860 rozhodla utéct ještě dále od hlavního města monarchie, až na ostrov Madeira v Atlantském oceánu, svěruje se v dopisech hraběti Karlu Ludvíkovi Grünnemu, nejvyššímu štolbovi císařského dvora, jak se jí stýská po jejích klisnách a hřebcích (hlavně po Gipsy Girl, Red Rose a Foresterovi). V tomto subtropickém ráji si alespoň najala několik místních koní a poníků, aby v sedle prozkoumala vnitrozemí ostrova.

V mládí i ve zralejším věku mívala Sisi ve zvyku osedlat koně a vyjet si v časných ranních hodinách. Dobový záznam ve vídeňské dvorní kronice dokonce těmto vyjíždkám přiřítal zázračné účinky na svěžest pleti: „Stejně jako Diana de Poitiers vdělila císařovna Alžběta za svou krásu zřejmě vyjíždkám před rozedněním, kdy jí ranní rosa ozdobila pleť.“⁴¹⁰ Diana de Poitiers žila v renesanční Francii a byla nejprve vychovatelkou a posléze, když dospěl, milenkou krále Jindřicha II., muže o celých dvacet let mladšího než ona. Vyznačovala se inteligencí, měla dokonalou postavu, pleť a krásně tvarované poprsí. Zamilovaný panovník ji zahrnoval dary. Věnoval jí mimo jiné vodní zámek Chenonceau, jehož jedna část byla vystavěna na mostě nad řekou Loire. Sídlo představuje po Versailles druhý nejnavštěvovanější zámek Francie. Svou krásu si Diana uchovala do pozdního věku, a to nejen díky svému aktivnímu životnímu stylu, ale také vlivem kráslicích prostředků. Ty však obsahovaly rtuť a užívání těchto zdraví škodlivých preparátů zkrátilo Dianě život i přes její neutuchající vitalitu: skonal ve věku šestašedesáti let na svém milovaném rodovém sídle Anet (za sedm let tak následovala svého královského milence, který zahynul na následky strašlivého

Jízda na koni byla velkou zálibou císařského páru.

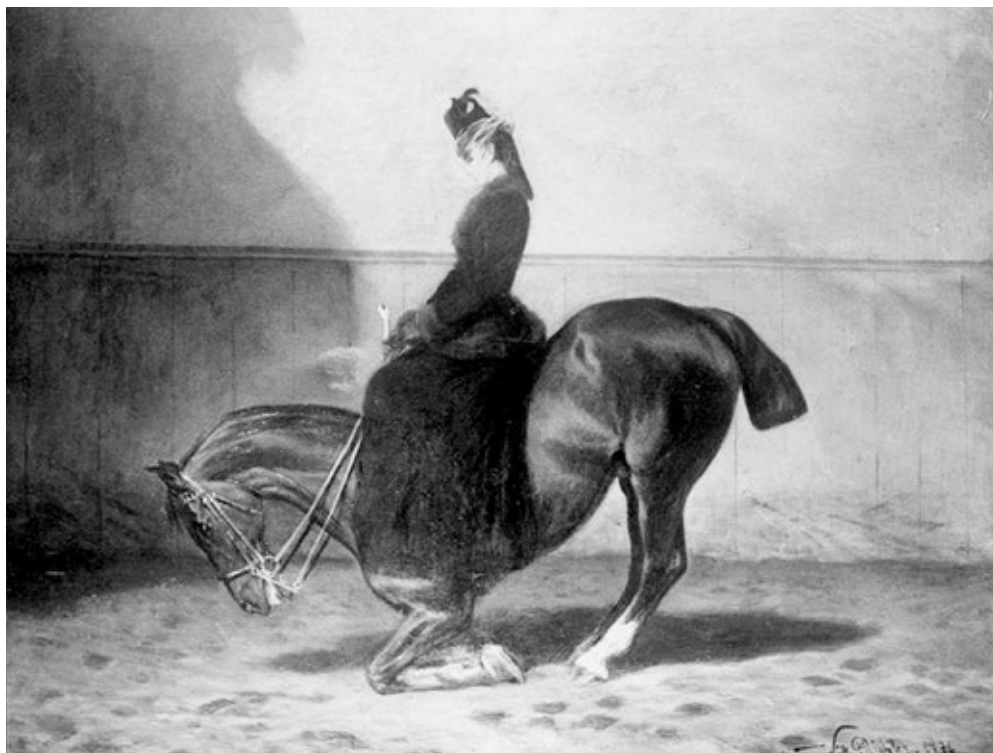
zranění při turnaji – dřevce protivníka mu proniklo okem až do mozku). Na rozdíl od zámků na Loire stojí Anet, tento renesanční stavební klenot, který je v soukromém vlastnictví, stranou pozornosti českých turistů. Milovníci historie tu ale kromě svébytné architektury, sochařské a malířské výzdoby, původního mobiliáře, tapisérií a zahrad mohou obdivovat celou řadu artefaktů připomínajících tuto mimořádnou ženu. Najdou tu její slunečník nebo pramínek jejích vlasů. Navštívit mohou rovněž její hrobku... Dianu a Alžbětu od sebe dělí tři staletí, přesto mají tyto obdivuhodné ženy mnoho společného: po celý život systematicky a intenzivně pečovaly o krásu těla a pěstovaly aktivní životní styl (milovaly jízdu na koni, lov a plavání), obě také vynikaly houževnatostí a bystrou, zvědavou myslí.

Vraťme se ale k císařovně Alžbětě a její jezdecké vášni. Všude, kde pobývala, hojně využívala (a často také nechala přestavět či rozšířit) jízďárny: v Hofburgu (zde trénovala v Zimní jízďárně Španělské jezdecké školy), v Schönbrunnu (v dnešním Wagenburgu, jenž byl tenkrát jízďárnou), v Ischlu, ale především v Gödöllő, svém milovaném venkovském sídle, které císařský pár dostal jako dar od uherského národa ku příležitosti korunovace uherským králem a královnou roku 1867. Tady – v manéži zřízené po vzoru manéže jejího otce – Sisi dokonce vystupovala jako krasojedkyně. Učily ji cirkusové umělkyně Elisa Renzová (vlastním jménem Elisa Petzoldová, adoptivní dcera Ernsta Jakoba Renze, ředitele tehdy slavného cirkusu Renz), Clara Raschová, která vystoupila i v rámci slavností Světové výstavy ve Vídni roku 1873, a později Emilie Loissetová, hvězda pařížského Cirque d'été a Cirque d'hiver. V kontaktu byla Alžběta také s Gustavem Hüttemannem, dalším famózním jezdcem a znamenitým profesorem krasojízdy. „Když cvičila koně, byla [císařovna] neobyčejně přísná. Nosila zvláštní ostruhy, lehké a ozdobně tvarované, které však mohly být pro koně dost bolestivé. Když byl kůň líný nebo vzdorovitý, jednala s ním tvrdě a vytrvale ho pobízela ostruhami, až se podřídil, nebo ho to vyčerpalo. Ale jak byla přísná v sedle, když seskočila, [...] nikdy neopomněla poplácat ho a odměnit mrkví.“⁴¹ Možná nás zarazí ona krutost při tréninku zvířat, na dnešní poměry nepřiměřená, v tehdejší době se však jednalo o běžnou praxi.

Gödöllő, Alžbětino milované sídlo.

Ve vztahu ke koním disponovala Alžběta údajně zvláštní mocí. Uměla zhypnotizovat a zkrotit i ta nejdivočejší zvířata. „Má schopnost získat [...] bezprostřední a téměř živočišný kontakt s koněm,“ prohlásil o ní Franz Gebhardt, přední jezdec španělské školy lipicánů ve Vídni.¹² Hrabě Festetics, jeden z bohatých uherských magnátů, měl ve stáji hřebce jménem Černý ďábel. Všichni se ho báli a nikdo se k němu neodvážil přiblížit. Hrozilo, že bude muset být utracen. Když se o něm dozvěděla císařovna, nemohla odolat výzvě zvíře zkrotit. A to se jí také podařilo. Majitel jí koně poté daroval. O nadpřirozené schopnosti císařovny ovládat zvířecí duši byl přesvědčen i její oblíbený britský jezdecký společník William „Bay“ Middleton. Je málo známou skutečností, že osoby, které trpí strachem z lidí hraničícím až s idiosynkrazií, jímž strádala i Alžběta, obvykle disponují mimořádnou psychickou silou ve vztahu ke zvířatům. Umějí se ponořit do tajů jejich duše a komunikovat s nimi. Tato schopnost rezonovat s psychikou zvířat je dána některým senzitivním lidem; Sisi ji rozhodně měla. Zvířata, a koně zcela bezpochyby, zase mívají vysoce vyvinuté instinkty,

Sisi při drezuře koně Avola.

dokáží vycítit nebezpečí nebo poznat, když je člověk nemocný; rozpoznají člověka se silnou vůlí a cítí se do toho, kdo strádá.

Koně jménem Avolo ovládla Sisi docela. Naučila ho v manéži v Gödöllő ladně tančit podle hudby a také pokleknout, když ji nesl na hřbetě. Alžběta dokonce proskakovala ze sedla cválajícího koně i skrze obruče. Když jeden důstojník upozornil císaře, že je to nebezpečné a že by to Jejímu Veličenstvu neměl dovolit, František Josef prý jen povzdechl: „Ale příteli. Vy nerozumíte ženám. Dělají to, co chtějí, aniž by k tomu potřebovaly souhlas.“⁴³ Jindy měl císař rezignovaně a se svým suchým humorem prohlásit: „Tak, role jsou rozděleny. Císařovna vystupuje dneska večer jako krasojezdkyně. Jezdí vysokou školu a já vám tu dělám stájmistra.“⁴⁴ Tehdejší noviny musely ovšem o Alžbětině neobyčejném umu v manéži mlčet. V tomto ohledu vládla přísná cenzura. Žena panovníka jako cirkusová krasojezdkyně představovala cosi nepatřičného.